

the Bologna process in Bogomolets National Medical University, reasonable substantive, operational, final and evaluative component of the studied program of the elective course. During the development of the elective course "Actual Problems of Modern Pharmaceutical Education" for students of the first year of the pharmaceutical faculty Bogomolets National Medical University made it possible to carry out an information selection of its actual contents content, the organization of practical classes, the didactic complex of information support for studying the discipline, tasks for assessing students' academic achievements (thematic, modular, final), and to develop clear criteria and indicators for evaluating the results of their independent work.

Key words: elective course, actual problems of pharmaceutical education, the Bologna process.

Стаття надійшла до редакції 13.09. 2018 р.

УДК 378.015.3:159.944.4-057.875

ЛАДА САМАРСЬКА

Комунальний заклад «Полтавська спеціалізована школа I-III ступенів №3»

НАТАЛІЯ САС

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

ОКРЕСЛЕННЯ ПРОБЛЕМНОГО ПОЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОЛАЮЧОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ ЗА КОРДОНОМ

У статті, на основі аналізу і узагальнення теоретичних і прикладних розробок долаючої поведінки, автори намагаються окреслити проблемне поле дослідження долаючої поведінки студентів/школярів за обміном під час навчання та проживання за кордоном.

Ключові слова: долаюча поведінка; критерії здійснення вибору в умовах складних життєвих обставин; засоби цілеспрямованого формування здатності використовувати адекватні форми долаючої поведінки

Актуальність проблеми. Кількість студентів, що навчаються за кордоном (у тому числі і за програмами обміну), прагнення забезпечити і підвищити рівень освітніх послуг і послуг, пов'язаних із прийомом іноземних студентів, зумовлює необхідність вивчення проблем студентів за обміном, стимулює до аналізу теорії та практики застосування поведінкових форм, які можуть допомогти студентам/школярам за обміном долати бар'єри під час навчання та проживання за кордоном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основі теоретичних і прикладних розробок долаючої поведінки: психоаналітична теорія З. Фрейда, соціально-когнітивна теорія А. Бандури, психолого-педагогічні теорії розвитку особистості в діяльності (Б. Ананьєв, О. Леонт'єв та ін.), дослідження феномену успішності особистості (О. Бодальов та ін.), дослідження саморегуляції як механізму стабільності природи і людини (М. Гриньова та ін.).

Вибір з альтернатив, розроблений на прикладі прийняття управлінських рішень, розкривають у своїх роботах: Н. М. Сас, О.І. Соловійова & О.О. Соловійова, Л. Трофімова & В. Трофімов; можливість застосування математичного моделювання щодо зазначених питань – В. Лефевр (2003).

Особистісні та поведінкові характеристики успішних людей є об'єктом дослідження Ги Лефрансуа, Р. Стернберга; стратегії копінг-поведінки аналізують С. Нартова-Бочавер, S. Folkman, R. Lazarus, R. Moos, Л. Самарська та Н. Сас; засоби програмування успішної поведінки пропонують Є. Булигін, В. Врублевська; тренінги як метод розвитку впевненої поведінки – Н.Афанасьєва.

Формулювання **цілей** статті. Аналіз і узагальнення зазначених публікацій дає підстави стверджувати, що, окремій уваги заслуговує питання проблемного поля долаючої поведінки студентів/школярів за обміном під час навчання та проживання за кордоном, що й виозначене як мета статті.

Виклад основного матеріалу. В сучасній психолого-педагогічній науці з'являється усе більше публікацій, присвячених долаючій поведінці, копінг-стратегіям виживання, саморегульованій поведінці. У психології поведінки рефлексивні механізми подолання граничних станів описані на прикладах долаючої поведінки (overcoming behavior), копінг стратегії виживання (coping strategies), саморегульованої поведінки (self-regulating behavior), захисних механізмів особистості (protective mechanisms of personality).

Зазначені поняття, на наш погляд, можна розглядати як синонімічні в розумінні здатності впоратися, подолати, справитися з природними життєвими труднощами, які виникають в результаті процесу взаємодії суб'єкта з оточуючим середовищем.

Серед можливих ресурсів подолання складних життєвих ситуацій людина використовує активні та пасивні стратегії, як форми реагування на стресові ситуації.

В.Левченко розрізняє успішні та неуспішні копінг-стратегії (Левченко, 2010). Конструктивна копінг-поведінка дозволяє оволодіти важкою ситуацією, подолати існуючу перешкоду, і є адекватною щодо власних можливостей. Конструктивні поведінкові копінг-стратегії підвищують позитивний потенціал особистості, сприяють формуванню впевненості в своїх силах, розвитку почуття компетентності і власної цінності, що веде до особистісного та соціального успіху. Неконструктивні поведінкові копінг-стратегії не приводять до реального вирішення важких ситуацій, зумовлюють ситуативні невдачі і ведуть до систематичної неуспішності поведінки і діяльності.

Успішні копінг-стратегії супроводжує висока особистісна самооцінка свого потенціалу щодо досягнення цілей, знаходження правильних рішень, здатності контролювати складну ситуацію, оптимістичні сценарії розвитку подій. Успішні копінг-стратегії спрямовані, як правило, на аналіз і вирішення завдання, «соціальне відволікання» і «пошук соціальної підтримки», що говорить про вміння направити свою енергію в соціально прийнятне русло. Вважається, що між показниками особистісної успішності і такими стратегіями, як планування і вирішення проблеми, пошук соціальної підтримки і прийняття відповідальності існує пряма залежність.

Неуспішні копінг-стратегії співвідносяться з підвищеним занепокоєнням, почуттям безпорадності, низькою самооцінкою, песимістичними думками про власні досягнення. Серед неконструктивних переважають копінг-стратегії «пошук винних» і «уникнення». Між використанням копінг-стратегій, орієнтованих на уникнення, відволікання, емоційне реагування, агресивний відгук на ситуацію та успішністю вирішення проблеми, має місце обернено пропорційна залежність.

У контексті означеної проблеми важливим є питання вибору (у тому числі морального, вибору з альтернатив, рішення структурованих та неструктурованих проблем, критерії оцінювання вибору (рішення)). Вибір, на нашу думку, є механізмом вирішення проблемної життєвої ситуації.

Моральний вибір – це відображення людиною своєї автономності, взаємодія з системою цінностей (правила, принципи, ідеали) і спосіб їх виконання, відтворений у вчинках людини, її мотивах.

У контексті вибору між спокусою та протистоянням їй, у тому числі й у випадку з академічною доброчесністю, інтерес представляє можливість застосування математичного моделювання щодо зазначених питань (зокрема, у роботі В. Лефєвра «Алгебра совісті») (Лефєвр, 2003).

Як методологічну установку В.Лефєвр обирає такий моральний трюїзм : «Світ здатний змусити будь-кого піддатися спокусі. Проте, якщо світ сам є джерелом спокуси, то людина може протистояти їй (спокусі) тільки за умови, що людину жахає сама думка про можливість піддатися спокусі».

Автор вводить такі змінні, як a і b , визначені на безлічі булевих елементів $(0,1)$, де 0 означає піддатися спокусі, а 1 – встояти. Якщо змінна a позначає зовнішній світ, тоді: $a = 0$ значить, що світ схиляє індивіда піддатися спокусі, натомість, $a = 1$ – встояти.

Якщо змінна b представляє образ себе, то $b = 0$ означає, що індивід бачить себе таким, хто піддався спокусі, а $b = 1$ – таким, хто їй протистоїть. В.Лефєвр увів булеву функцію

$$A=f(a,b),$$

котра описує поведінку індивіда; $A=0$ значить, що індивід піддався спокусі, а $A=1$, що індивід протистояв їй.

Наведеному вище тексту відповідають такі два рівняння:

$$f(1,b) = 1, \quad f(0,b) = \bar{b} \quad (1)$$

Перше рівняння відбиває твердження, що світ може змусити людину відмовитися від спокуси. Друге рівняння відповідає твердженню, що індивід може протистояти спокусі тільки за умови, що він здатен побачити себе як такого, що піддався спокусі.

Значення $b=0$ відповідає баченню себе «грішним», таким, що піддався спокусі : у цьому випадку

$$f(0,1)=0,$$

тобто в реальності індивід протистоїть спокусі. Значення $b=1$ значить, що індивід не бачить себе «грішним». У цьому випадку він не здатен здолати спокусу

$$f(0,1)=0.$$

Із співвідношень (1) слідує, що

$$A = a + \bar{b} = F(a,b). \quad (2)$$

Функція $F(a,b)$ називається логічною імплікацією і зазвичай записується як $A = \bar{b} \rightarrow a$. (3)

Слід підкреслити, що цей вираз В.Лефєвр розуміє як фіксацію відношення « b домінує над a ». Функція (3), за В. Лефєвром, є найпростішою моделлю індивіда, який має совість. На нашу думку, зазначену функцію можна інтерпретувати як таку, що відтворює механізм морального вибору у ситуації «або (a), або (b)».

Вибір з альтернатив розроблений на прикладі прийняття управлінських рішень (Н. Сас (2013), О. І.Соловйова & О. О.Соловйова (2012), Л. А. Трофімова & М. В. Трофімов(2012)). У ситуації вибору з

альтернатив застосовуються критерії оцінювання вибору (рішення) для структурованих та слабо структурованих проблем.

Найбільш повно система критеріїв оцінки рішень розроблена для структурованих проблем, що дозволяють застосовувати економіко-математичні методи (наприклад, фактор часу, приріст доходів, поточні витрати, використання різних ресурсів). Моральні вибори щодо слабоструктурованих проблем не дають можливості оцінювати варіанти за допомогою математичного апарату. У цьому випадку для оцінки рішень може застосовуватися система зважених критеріїв, а сам процес оцінки здійснюється в три етапи. На першому формуються найважливіші критерії, необхідність виконання яких не викликає сумнівів. Альтернативні варіанти оцінюються за цими критеріями (які, по суті, є критеріями обмеження) і розділяють на групи: відповідні вимогам, не відповідні і «сумнівні». На другому етапі аналізуються варіанти за іншими критеріями.

Особа, яка приймає рішення, може використовувати наявну у неї інформацію та свої власні особисті судження, а також досвід для ідентифікації та визначення суб'єктивних ймовірностей можливих зовнішніх умов, а також оцінки, які впливають в результаті віддач для кожної наявної стратегії для кожної зовнішньої умови. Це, по суті, робить умови невизначеності аналогічними умовам ризику, а процедура прийняття рішення, що обговорювалася раніше для умов ризику, виконується і в цьому випадку.

Якщо ступінь невизначеності занадто висока, то особа, яка приймає рішення, вважає за краще не робити припущень щодо ймовірностей різних зовнішніх умов, тобто ця особа може або не враховувати ймовірності, або розглядати їх як рівні, що практично одне і те ж. Якщо застосовується даний підхід, то для оцінки передбачуваних стратегій є чотири критерії рішення:

- а) критерій рішення Вальда, який також називають максі-міні;
- б) альфа-критерій рішення Гурвіца;
- в) критерій рішень Сейвіджа, який називають також критерієм відмови від міні-максі;
- г) критерій рішень Лапласа, який називають також критерієм рішення Бейеса.

Критерій Вальда «розраховуй на гірше» (критерій крайнього песимізму) – це критерій, застосування якого має забезпечити значення параметра ефекту, що дорівнює α :

$$\alpha = \max_i \min_j \alpha_{ij} \quad (4)$$

Використання цього критерію обмежується найгіршими умовами, бо в більш сприятливих умовах призводить до втрати ефективності системи або операції. Цей критерій орієнтує особу, яка приймає рішення, обрати ту стратегію, для якої виграш максимальний.

Відповідно до критерію рішення Сейвіджа, якщо потрібно в будь-яких умовах уникнути великого ризику, то оптимальним буде те рішення, для якого ризик, максимальний при різних варіантах умов, виявиться мінімальним. При його використанні забезпечується найменше значення максимальної

величини ризику:
$$S = \min_i \max_j r_{ij} \quad (5)$$

де ризик r_{ij} визначається виразом: $r_{ij} = \beta_j - \alpha_{ij}$,

а β_j – максимально можливий виграш.

Критерій Сейвіджа, як і критерій Вальда, – це критерій крайнього песимізму, але песимізм тут виявляється в тому, що мінімізується максимальна втрата у виграші, в порівнянні з тим, чого можна було б досягти в даних умовах.

Альфа-критерій рішення Гурвіца передбачає визначення індексу рішення d для кожної стратегії: він являє собою середньозважене його (рішення) екстремальних віддач. Зважувальними чинниками служать коефіцієнт оптимізму, α , який застосовується до максимальної віддачі M , і його доповнення $1 - \alpha$, яке застосовують до мінімальної віддачі – m . Вартість кожної стратегії, таким чином, дорівнює:

$$d = \alpha M + (1 - \alpha) m \quad (6)$$

Стратегія з найвищою вартістю для d_i обирається як оптимальна.

Критерій Лапласа або Бейеса, – критерій, який свідчить, що якщо ймовірність стану середовища невідома, то різні стратегії повинні прийматися як рівні. У цьому випадку обирається стратегія, що характеризується самою передбачуваною вартістю за умови рівних ймовірностей.

Крім вищезазначених чотирьох критеріїв для прийняття рішень в умовах невизначеності існують нечисленні методи, такі як отримання додаткової інформації, хеджування, гнучке інвестування та ін. Основним правилом прийняття рішення в умовах невизначеності є прагнення до можливо більшої об'єктивності.

Невизначеність можна представити як якийсь стан знань, за якого одна або декілька альтернатив призводять до блоку можливих результатів, ймовірності яких невідомі. Зазвичай це, відбувається тому, що немає надійних даних, на підставі яких ймовірності могли б бути обчислені апостеріорі, а також тому, що не

має будь-яких способів вивести ймовірності апіорі. Це означає, що прийняття рішень в умовах невизначеності завжди суб'єктивне.

Уявляється доцільним розгляд програм розвитку особистісних професійних якостей (на прикладі сприйнятливості до нового).

Зокрема, адаптована нами система активізації сприйнятливості до нового керівника включає:

1. Самоконтроль компетентності (оцінка знань сучасного менеджменту та новацій, використовуваних в управлінні; оцінка своїх особистісних професійно важливих якостей; визначення причин як позитивної динаміки компетентності, так і її відсутності).

2. Інвентаризація змін у роботі і в собі (облік, аналіз і систематизація всіх змін у завданнях, змісті, вимогах щодо виконуваної роботи, з одного боку, і тих змін, які за цей період відбулися у власній особистості та професійної компетентності – з іншого).

3. Аналіз позитивного досвіду інших (створення у себе установки на пошук і освоєння нового в різних ситуаціях, де можуть бути цікава інформація, корисні знання, новий досвід).

4. Розробка таблиці життєвих і професійних цілей.

5. Ведення щоденника досягнень і невдач.

6. Моделювання свого професійного портрета (процедура складання своєї професійно-психологічної характеристики у вигляді найбільш яскравих рис, як позитивних, так і негативних, які були продемонстровані за якийсь період або за вирішення якогось відповідального завдання).

7. Розвиток мотивації до управлінської діяльності за допомогою методів самомотивування.

Нами розроблена програма розвитку особистих якостей керівника на основі використання універсальної системи показників діяльності.

Особиста система збалансованих показників включає: інформацію про особисте бачення місії людини, особисті ключові ролі, особисті чинники успіху, особисті показники діяльності і завдання, заходи з удосконалення. Система показників розвиває власне самовідчуття і успіх і стимулює постійне самовдосконалення.

Запропоновано застосування у процесі самовдосконалення Циклу PDCA, або Циклу Шумпетера, – моделі безперервного поліпшення якості, яка складається з логічної послідовності чотирьох повторюваних стадій для безперервного поліпшення і навчання: PLAN, DO, CHECK and ACT (Плануй, Роби, Перевіряй і Дій).

Цикл Демінга у нашому випадку використаний для побудови системи самодосконалення з конкретною їх інтерпретацією для певного суб'єкта:

Плануй: розробку власної збалансованої системи показників; формулювання особистої збалансованої системи показників таким чином, щоб основна увага приділялася роботі і вільному часу; створення системи з простих цілей і відповідних дій з її удосконалення.

Роби: здійснюй усі плани; залучай керівника, колег, підлеглих, клієнтів, та / або тих, кому довіряєш в оцінці своїх результатів; розвивай свої компетентності для досягнення поставлених цілей.

Перевіряй: аналізуй результати відповідно до встановлених показників результатів та їх цільових значень; з'ясовуй ступінь розвитку компетентності, і, за необхідності, корегуй особисту збалансовану систему показників; разом з довіреною особою аналізуй систему показників формування плану для безперервного вдосконалення.

Долай: будь готовим долати складні перепони й обирати більш складні цілі; обирай цілі, відповідні новим компетентностям і знанням, коли попередні дії з удосконалення вже не надихають; отримуй задоволення від процесу вдосконалення; записуй усе, чого вдалося навчитися; спостерігай за поліпшенням своїх дій і навичок мислення.

Висновки. Таким чином, здійснений аналіз теорії та практики застосування поведінкових форм, які допомагають студентам/школярам за обміном долати бар'єри під час навчання та проживання за кордоном дозволяє визначити такі напрямки дослідження проблеми волаючої поведінки студентів, які навчаються за кордоном: уточнення поняття, внутрішніх та зовнішніх механізмів «долаючої поведінки»; експериментальне визначення практики застосування форм долаючої поведінки студентами, які навчаються за кордоном; розроблення критеріїв вибору в умовах необхідності застосування долаючої поведінки; вивчення можливостей цілеспрямованого формування здатності використовувати адекватні форми долаючої поведінки та інш.

Список використаних джерел

- Булигин, Е. *Программирование успешного поведения* [Электронный ресурс]. Текст. дан. – Режим доступа: <http://nlping.ru/B245CC8D-F42C7-BCA8A1AF>. – Название с экрана.
- Врублевська, В. *Сознание успешного человека. 10 шагов* [Электронный ресурс]. Текст. дан. – Режим доступа: https://upsihologa.com.ua/Soznanie_uspeshnogo_chelove-vikulia.html. – Название с экрана.
- Герасимов, И. *Теория уверенности и уверенного поведения* [Электронный ресурс]. Текст. дан. – Режим доступа: http://nrpsy.ru/vliyanie_uverennost_2.html. – Название с экрана.
- Гриньова, М. В. (2016). Саморегуляція навчальної діяльності школярів. *Інформаційний збірник для директора школа та завідуючого дитячим садочком*, 13-14 (52), 41-45.
- Ключников, С. Ю. (2010). *Философия успеха: гносеологический анализ* (Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата философских наук : специальность 09.00.01 «Онтология и теория познания»). Москва.
- Корсун, С. І., Ткачук, Т. А. (2013). *Копінг-стратегії як складові копінг-поведінки особистості. Психологія діяльності працівників податкової міліції: монографія*. – Київ, Центр учбової літератури.

- Левченко, В. О. (2010). *Психологические стратегии совладающего поведения как детерминанта личностной успешности подростков* (Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата психологических наук : специальность 19.00.07 «Педагогическая психология»). Ставрополь: Ставропольский государственный университет.
- Лефевр, В. (2003). *Алгебра совести*. Пер. с англ.– Москва, «Когнито-Центр».
- Лефрансуа, Ги. (2003). *Теории научения: формирование поведения человека*. 5-е международное издание. Санкт-Петербург : Прайм-Еврознак ; Москва : Олма-Пресс, 2003.
- Молчанов, И. *Имидж лидера и психология лидерского поведения* // Информацийний ресурс. – Текст. дан. – Режим доступу: https://psyfactor.org/lider_curs.htm
- Моральний вибір, позитивна і негативна свобода*. Информацийний ресурс. Етика сьогодні – Текст. дан. – Режим доступу: <http://www.etica.in.ua/moral-nij-vibir-negativna-i-pozitivna-svoboda/>. – Назва з екрану.
- Мухамеджанов, И. Р. (2016). *Уверенность и уверенное поведение: самоучитель по внешней и внутренней уверенности (краткий, конечно)*. Москва: «Планета».
- Нартова-Бочавер, С. К. (2003). Понятие «психологическое пространство личности»: обоснование и прикладное значение. *Психологический журнал*, Т. 24, 6, 81-86.
- Нартова-Бочавер, С. К. (2004). Опросник «Суверенность психологического пространства» – новый метод диагностики личности. *Психологический журнал*, Т. 25, 5, 64-69.
- Нартова-Бочавер, С. К. (2008). *Человек суверенный: психологическое исследование субъекта в его бытии*. Санкт-Петербург: Питер.
- Психология личности. Т.2. Хрестоматия* (2002). Самара: Издательский дом «Бахрак-М».
- Сас, Н. (2013). *Основы інноваційного управління навчальними закладами : навч.-метод. посіб.*, Полтава : СПДФО Гаража М. Ф.
- Сас, Н. М., Самарська, Л. О. (2018). Характеристика успішних та неуспішних поведінкових копінг-стратегій. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі» (XXIV КАРИШИНСЬКІ ЧИТАННЯ) (м. Полтава, 29-30 травня 2017 р.)*. Гриньова, М. В. (Ред.). (294-295). Полтава: Астроя.
- Сас, Н. М., Самарська, Л. О. (2018). Застосування математичних моделей у дослідженні проблем вибору. *Бібліотека закладу вищої освіти в умовах трансформаційних змін: відкрита наука, відкритий доступ, цифрова педагогіка: матеріали Всеукр. Наук.-практ. Конф., (м.Полтава, 20-21 вересня 2018р.)*.(93-98). Полтава: ПНПУ імені В.Г.Короленка.
- Соловьева, О. И., Соловьева, Е. А. (2012). Экономико-математическое моделирование процесса принятия управленческих решений в образовательном учреждении. *Концепт* : науч.-метод. электрон. журнал. Текст. дан. Режим доступа: <http://scipeople.ru/publication/108601/>. – Название с экрана.
- Сорокина, Л. А. (2010). *Формирование готовности подростков к безопасному поведению в повседневной жизни* (Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата педагогических наук : специальность 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования»). Тюмень.
- Стернберг, Р. (2002). *Практический интеллект = Practical Intelligence in Everyday Life*. Санкт-Петербург: Питер.
- Тамбиев, Б.Н. *Успешное поведение в системе профессиональной деятельности руководителя как социально-психологический феномен* [Электронный ресурс]. Текст. дан. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/uspeshnoe-povedenie-v-sisteme-professionalnoy-deyatelnosti-rukovoditelya-kak-sotsialno-psihologicheskii-fenomen>. – Название с экрана.
- Трофимова, Л. А., Трофимов, В. В. (2012). *Инновационные подходы к принятию управленческих решений : учеб. пособ.* Санкт-Петербург: СПбГУЭФ.
- Тойч, Ч. К. *Менталитет успеха* [Электронный ресурс]. Текст. дан. – Режим доступа: http://bookap.info/book/toych_strategiya_resheniya_lichnyh_problem_zdorove_semya_karera/gll.shtml. – Название с экрана.
- Folkman, S, Lazarus, R.S. (1998). Coping as a mediator of emotion . *Journal of Personal and Social Psychology*, 54., 466-475.
- Folkman, S, Lazarus, R.S., Pimley, S, Novacek, J. (1987). Age differences in stress and coping processes. *Psychology and Aging*, 2, 171-184.

Reference

- Buligin, E. *Programmirovaniye uspeshnogo povedeniya* [Elektronnyiy resurs]. Tekst. dan. – Rezhim dostupa: <http://nlping.ru/B245CC8D-F42C7-BCA8A1AF>. – Nazvanie s ekrana.
- Vrublevska, V. *Soznanie uspeshnogo cheloveka. 10 shagov* [Elektronnyiy resurs]. Tekst. dan. – Rezhim dostupa: https://upsihologa.com.ua/Soznanie_ushpeshnogo_chelove-vikulia.html. – Nazvanie s ekrana.
- Gerasimov, I. *Teoriya uverennosti i uverennogo povedeniya* [Elektronnyiy resurs]. Tekst. dan. – Rezhim dostupa: http://nrpsy.ru/vliyaniye_uverennost_2.html. – Nazvanie s ekrana.
- Hrynova, M. V. (2016). Samorehuliatsiia navchalnoi diialnosti shkoliariv. *Informatsiinyi zbirnyk dlia dyrektora shkola ta zavidiuichoho dytiachym sadochkom*, 13-14 (52), 41-45.
- Klyuchnikov, S. Yu. (2010). *Filosofiya uspeha: gnoseologicheskii analiz* (Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchYonoy stepeni kandidata filosofskikh nauk : spetsialnost 09.00.01 «Ontologiya i teoriya poznaniya»). Moskva.
- Korsun, S. I., Tkachuk, T. A. (2013). *Kopinh-stratehii yak skladovi kopinh-povedinky osobystosti. Psykholohiia diialnosti pratsivnykiv podatkovoi militsii: monohrafiia*. – Kyiv, Tsentr uchbovoi literatury.
- Levchenko, V. O. (2010). *Psihologicheskie strategii sovladayushchego povedeniya kak determinanta lichnostnoy uspeshnosti podrostkov* (Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchYonoy stepeni kandidata psihologicheskikh nauk : spetsialnost 19.00.07 «Pedagogicheskaya psihologiya»). Stavropol: Stavropolskiy gosudarstvennyi universitet.
- Lefevr, V. (2003). *Algebra sovesti*. Per. s angl.– Moskva, «Kognito-Tsentr».

- Lefransua, Gi. (2003). *Teorii naucheniya: formirovanie povedeniya cheloveka*. 5-e mezhdunarodnoe izdanie. Sankt-Peterburg : Praym-Evroznak ; Moskva : Olma-Press, 2003.
- Molchanov, I. *Imidzh lidera i psihologiya liderskogo povedeniya* // InformatsIyniy resurs. – Tekst. dan. – Rezhim dostupu: https://psyfactor.org/lider_curs.htm
- Moralniy vibr, pozitivna I negativna svoboda*. InformatsIyniy resurs. Etika sododnI – Tekst. dan. – Rezhim dostupu: <http://www.etica.in.ua/moral-nij-vibir-negativna-i-pozitivna-svoboda/>. – Nazva z ekranu.
- Muhamedzhanov, I. R. (2016). *Uverennost i uverennoe povedenie: samouchitel po vneshney i vnutrenney uverennosti* (kratkiy, konechno). Moskva: «Planeta».
- Nartova-Bochaver, S. K. (2003). Ponyatie «psihologicheskoe prostranstvo lichnosti»: obosnovanie i prikladnoe znachenie. *Psihologicheskij zhurnal*, T. 24, 6, 81-86.
- Nartova-Bochaver, S. K. (2004). Oprosnik «Suverennost psihologicheskogo prostranstva» – noviy metod diagnostiki lichnosti. *Psihologicheskij zhurnal.*, T. 25, 5, 64-69.
- Nartova-Bochaver, S. K. (2008). *Chelovek suverennyi: psihologicheskoe issledovanie sub'ekta v ego bytii*. Sankt-Peterburg: Piter.
- Psihologiya lichnosti. T.2. *Hrestomatiya* (2002). Samara: Izdatelskiy dom «Bahrak-M».
- Sas, N. (2013). *Osnovy innovatsiinoho upravlinnia navchalnymiy zakladamy : navch.-metod. posib.*, Poltava : SPDFO Harazha M. F.
- Cas, N. M., Samarska, L. O. (2018). Kharakterystyka uspishnykh ta neuspishnykh povedinkovykh kopinh-stratehii. *Materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii «Metodyka navchannia pryrodnych dystsyplin u serednii ta vyshchii shkoli» (XXIV KARYSHYNSKI ChYTANNIa) (m. Poltava, 29-30 travnia 2017 r.)*. Hrynova, M. V. (Red.). (294-295). Poltava: Astraia.
- Sas, N. M., Samarska, L. O. (2018). Zastosuvannia matematychnykh modelei u doslidzhenni problem vyboru. *Biblioteka zakladu vyshchoi osvity v umovakh transformatsiinykh zmin: vidkryta nauka, vidkrytyi dostup, tsyfrova pedahohika: materialy Vseukr. Nauk.-prakt. Konf., (m.Poltava, 20-21 veresnia 2018r.)*(93-98). Poltava: PNPUI imeni V.H.Korolenka.
- Soloveva, O. I., Soloveva, E. A. (2012). Ekonomiko-matematicheskoe modelirovanie protsessa prinyatiya upravlencheskih resheniy v obrazovatelnom uchrezhdenii. *Kontsept : nauch.-metod. elektron. zhurnal*. Tekst. dan. Rezhim dostupa: <http://scipeople.ru/publication/108601/>. – Nazvanie s ekrana.
- Sorokina, L. A. (2010). *Formirovanie gotovnosti podrostkov k bezopasnomu povedeniyu v povsednevnoy zhizni* (Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchYonoy stepeni kandidata pedagogicheskikh nauk : spetsialnost 13.00.01 «Obschaya pedagogika, istoriya pedagogiki i obrazovaniya»). Tyumen.
- Sternberg, R. (2002). *Prakticheskij intellekt = Practical Intelligence in Everyday Life*. Sankt-Peterburg: Piter.
- Tambiev, B.N. *Uspeshnoe povedenie v sisteme professionalnoy deyatelnosti rukovoditelya kak sotsialno-psihologicheskij fenomen* [Elektronnyy resurs]. Tekst. dan. – Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/uspeshnoe-povedenie-v-sisteme-professionalnoy-deyatelnosti-rukovoditelya-kak-sotsialno-psihologicheskij-fenomen>. – Nazvanie s ekrana.
- Trofimova, L. A., Trofimov, V. V. (2012). *Innovatsionnyie podhody k prinyatiyu upravlencheskih resheniy : ucheb. posob.* Sankt-Peterburg:: SPbGUEF.
- Toych, Ch. K. Mentalitet uspeha [Elektronnyy resurs]. Tekst. dan. – Rezhim dostupa: http://bookap.info/book/toych_strategiya_resheniya_lichnyh_probleem_zdorove_semya_karera/gl1.shtm. – Nazvanie s ekrana.
- Folkman, S, Lazarus, R.S. (1998). Coping as a mediator of emotion . *Journal of Personal and Social Psychology*, 54., 466-475.
- Folkman, S, Lazarus, R.S., Pimley, S, Novacek, J. (1987). Age differences in stress and coping processes. *Psychology and Aging.*,2, 171-184.

SAMARSKA L.

Communal institution "Poltava Specialized School of I-III degrees №3"

SAS N.

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

DETERMINING THE PROBLEMATIC FIELD OF RESEARCHING THE OVERCOMING BEHAVIOR OF STUDENTS WHO STUDY ABROAD

In the article, the authors attempt to outline the problematic field of the study of overcoming behavior of exchange students during living and studying abroad on the basis of analysis and generalization of theoretical and applied developments of overcoming behavior.

Overcoming behavior is seen as the ability to overcome, cope with the natural life difficulties that arise as a result of the process of interaction of the subject with the environment.

The analysis of the theory and practice of using behavioral forms that help exchange students overcome barriers when studying and living abroad allows us to identify the following areas for studying the problem of overcoming behavior of students studying abroad: clarification of the concept, internal and external mechanisms of "overcoming behavior"; classification of forms of overcoming behavior; an experimental determination of the practice of applying forms of overcoming behavior by students studying abroad; development of selection criteria in terms of need for overcoming behavior; the study of the possibilities of purposeful formation of the ability to use adequate forms of overcoming behavior, etc.

Key words: *overcoming behavior; successful and unsuccessful coping strategies; moral choice; criteria for making choices in difficult living conditions; means of purposeful formation of ability to use adequate forms of overcoming behavior*

Стаття надійшла до редакції 22.09. 2018 р.